

JOSEF KOČÍ

PETICE VESNICKÉ CHUDINY K ŘÍŠSKÉMU SNĚMU 1848—1849

Rolnická otázka patří k nejzávažnějším problémům buržoazní revoluce 1848—1849 i v našich zemích. V dosavadní literatuře jí byla právem věnována odpovídající pozornost. Zájem badatelů o tuto problematiku vedl k postupnému rozšiřování záběru pramenné základny, v níž zvláště autentické písemnosti, vzešlé přímo od venkovského lidu, byly a jsou právem považovány za prvořadý pramenný zdroj. Jsou to na prvním místě tzv. petice, jimiž se obracel venkovský lid se svými stížnostmi a požadavky na orgány vzešlé z revolučního pohybu. V Čechách to byl především Národní výbor,¹ na Moravě a ve Slezsku tzv. „selský sněm“.² Zachované bohaté soubory petic, v nichž převládá podání vesnic a skupin vesnického obyvatelstva, byla dokonce vydána v cenných edicích. Zatím zůstal stranou jiný podobný početný soubor petic vesnického lidu k říšskému sněmu ve Vídni a v Kroměříži, uložený v Domácím, dvorním a státním archívu ve Vídni.³ Podávám v tomto článku předběžnou informaci o tomto závažném pramenu k sledování společenskopolitické aktivity vesnického lidu v českých zemích v druhé polovině roku 1848 a začátkem roku 1849. Zaměření tématické a časové mého příspěvku má být zároveň skromnou poctou jubilantovi, který přispěl k prohloubení poznání a zhodnocení buržoazní revoluce v našich zemích v 1. 1848—1849 studii mimořádně závažnými.

Zachovaný soubor petic v archívu říšského sněmu byl zmanipulován do jednoho společného fasciklu o 185 pořadových číslech s označením „domkáři o zlepšení své situace“. Je to záznam vskutku výstižný. Všechny petice, které fascikl obsáhl, jsou téměř bez výjimky plodem petiční aktivity nejchudší složky vesnického obyvatelstva. Vyhotovitelé petic se sami

¹ František Roubík, *Petice venkovského lidu z Čech k Národnímu výboru z roku 1848*, NCSAV, Praha 1954.

² Jiří Radimský, Milada Wurmová, *Petice moravského lidu k sněmu v roce 1848*, Archivní správa ministerstva vnitra, Praha 1955.

³ Haus-, Hof- u. Staatsarchiv, Vídeň, fond Oesterr. Reichstag 1848—1849, fasc. 116, IX. 3 (Häusler um Verbesserung ihrer Lage).

představují jako domkáři, malodomkáři, rustikální domkáři, dominikální domkáři, baráčníci, zahradníci, kolonisté, chalupníci bez polí a vedle nich nebo spolu s nimi podruzi, nájemníci a hofeři (tj. podruzi). Výjimečně se tu objevují i „neusazení a usazení řemeslníci“ a „domkářští výměnkáři“. Jak je zřejmé, petenti se rekrutovali z vesnického proletariátu a poloproletariátu. Zatímco v období před zrušením poddanství a roboty šlo ještě o příslušníky jednotné vykořisťované třídy poddaných feudální společnosti, i když v období pozdího feudalismu stále hrozivěji sociálně a majetkově diferencované, v období počátku již ustavení kapitalistické společnosti se přeměňovaly tyto nejchudší vrstvy poddaných v novodobý venkovský proletariát a poloproletariát. Tato historicky závažná třídní proměna se reflektovala i v jejich vědomí a poznání, že jsou odlišnou společenskou skupinou od selského obyvatelstva, s nímž za feudalismu představovali jednu třídu, a toto uvědomění dozrávalo a zesilovalo. V četných peticích tomu byl dán i odpovídající výraz: „stav vesnických chudých, stav, který nejvíce pod jarmem osudu úpěl a na který se i teď v čase svobody velmi málo vzpomíná. Ovšem jest i domkář a podruh zproštěn břemena poddanosti, i domkář jest uznán za svobodného občana; avšak nenasytí domkáře svoboda, aniž přioděje nahotu jeho“.⁴ Nebo domkáři z panství rychnovského nehledanými, ale výstižnými slovy vyjádřili pochopení své situace, že totiž jejich feudální závislost byla nahrazena závislostí kapitalistickou, konkrétně se projevující v tom, že „pod sedlskou rukou vězet musíme“.⁵ Domkáři a podruzi z panství jemnického ve Znojemském kraji si dobře uvědomovali, že to byli sedláci, pro něž zrušení feudální závislosti přineslo rozhodující pozitivní zvrat. Pro domkáře a podruhy však požehnané účinky této revoluční vymoženosti se nedostavily. Jejich bída a vykořisťování nepřestaly; staly se ještě citelnějšími. A navíc se nikde nemohou domoci zastání.⁶ V některých případech se dokonce tvrdilo, že domkář netrpí od vrchnosti, nýbrž pocituje škodlivý, nejcitelnější útlak a „despocii od sedláka“. Určité zmírnění protivrchnostenského odporu vesnické chudiny bylo důsledkem praktického uvažování, že šlechtický velkostatek poskytne chudině podstatné možnosti pracovního uplatnění a zároveň i zásadního pocitu a prožitku, že ve vesnickém společenství si „osvobození“ sedláci uzurpovali postavení „nové vrchnosti“ Petice poskytují množství faktografických údajů, které přesvědčivě dokazují, jak selská vrstva, která po zrušení poddanství a roboty ochladla ve své revoluční aktivitě a zaujala konzervativní pozici egoistických obhájců svých výlučných zájmů, ekonomicky a sociálně ujařmovala své „spolubratry“, příslušníky chudiny. Jak známo, česká publicistika zvláště na přelomu let 1848–1849 velmi ostře kritizovala postoj zpanštělé a zpychlé třídy vesnické maloburžoazie a buržoazie vůči vesnické chudině, ale kromě moralistických kázání a napomínání k mírnosti a křesťanské lásce nedovedla nic pro řešení situace nabídnout.

Petice, zachované v archívu říšského sněmu, pocházejí až na jedinou (č. 67, v níž malodomkáři z obce Liebnitz v Dolních Rakousích prosí

⁴ Tamtéž, č. 6 fol. 35–38.

⁵ Tamtéž, č. 7 fol. 39–40.

⁶ Tamtéž, č. 28, fol. 103–105.

o zmírnění platů sedlákům za spolupastvu a o rovné právo k obecnímu jmění) z českých zemí. Tento fakt může nasvědčovat tomu, že nové třídní rozpory na vesnici v českých zemích byly mimořádně intenzivní a zároveň uvědomělá aktivita vesnické chudiny v našich zemích byla mimořádně vysoká. Zdá se, že jistou roli tu sehrály i podněty poslanců říšského sněmu z českých zemí, kteří, jak se zdá, ochotně přebírali petice od svých voličů a krajanů a odevzdávali je osobně prezidiu říšského sněmu.

Z 184 inventárních čísel pochází 56 petic z Čech a zbývající jsou z Moravy a ze Slezka. Zdá se, že přitažlivost říšského sněmu jako nadějněho ochránce zájmů vesnické chudiny byla silnější na Moravě a ve Slezsku. Počet uvedených pořadacích čísel nevyjadřuje ovšem přesně počet došlých petic. Pod některým číslem byl zařazen větší počet petic, zvláště v těch případech, kdy poslanec říšského sněmu odevzdal najednou celý soubor petic. Tak např. poslanec Josef Beck prezentoval sněmu 16., resp. 29. září 1848 14 samostatných moravských petic, datovaných v rozmezí 13. srpna až 6. září 1848. Beck poznamenal, že mu petice byly posílány petenty poštou.⁷

Všechny zachované petice mají kolektivní charakter kromě jediného individuálního podání pod č. 18, v němž si Jan Adamec, chalupník z Přepě, stěžuje 11. září 1848 na svijanský vrchnostenský úřad (Boleslavský kraj), že vydal nové šenkovní oprávnění na škodu jeho vlastního šenkovního práva, spjatého s jeho chalupou. Petice byly formulovány jménem chudiny jedné vesnice nebo i městečka, několika konkrétně uvedených vesnic jednoho nebo více panství, jménem chudiny určitého panství nebo statku nebo několika panství a jsou i petice, mluvící za určitou oblast nebo region. Určitou výjimku představuje petice, vyhotovená v Ledcích 20. února 1849 Jednotou hospodářskou okresního spolku Řisutského v Rakovnicku, podepsaná jednatelům Jednoty Josefem Kalousem a „předností“ Františkem Beránkem a doplněná asi 303 podpisy.⁸ (U některých skupin podpisů je zřejmé, že je zapsal jeden písař; jsou však uváděny i podpisy s obvyklými třemi křížky, doplněnými konkrétními jmény.) Pokud jde o podpisy v závěru petic, jsou uváděny někdy jenom zástupci žadatelského kolektivu, jindy jsou petice doprovozeny množstvím podpisů, které představují vcelku zajímavý studijní materiál i z hlediska poznání gramotnosti této vrstvy vesnického obyvatelstva. V jednotlivých souborech podpisů lze sledovat rozsah znalosti psaní v této vrstvě vesnického obyvatelstva v poměru podepsaných jménem s těmi, kteří byli označeni jen třemi křížky (jsou případy, že tito představují plných 100 % (např. č. 8) nebo 90 % (např. č. 56), zároveň lze pak analyzovat kvalitu písemného projevu (podpisy psané „těžkou“ rukou a s chybami) a zároveň mnohdy napomáhají přesněji určit národnostní charakter petentů, když vlastní podání je stylizováno německy, ale podpisy prozrazují jasně českou národnost petentů. Petice jenom výjimečně byly stylizovány a napsány vlastními žadateli. U jiných je zřejmé, že k napsání byl vyzván někdo dobře školený v psaní, jindy vysoká literární úroveň dává tušit, že šlo o zjedna-

⁷ Tamtéž, č. 57, fol. 183—213.

⁸ Tamtéž, č. 6, fol. 35—38.

ného stylistu, který vlastnímu obsahu stížnosti a tužeb petentů dal kultivovanou formu.

Všechny petice, které se nakonec dostaly do prezidia říšského sněmu, mu nebyly původně adresovány. Octly se tu, i když nemnohé petice, adresované původně zemskému sněmu⁹ nebo předložené úřadům. Těchto případů je však jenom několik. Zato hojněji byly petice překládány prostřednictvím poslanců říšského sněmu, mezi nimiž nechybějí ani známá jména doktora F. L. Riegra, Ohérala, Vocela, radikálního jičínského kněze Jana Sidona a d. Při petici ze statku Horní Jelení (okres Pardubice) z 1. září 1848¹⁰ se poznamenává, že iniciativu k ní vyvolaly petiční akce sousedních oblastí (Svojanov, Litomyšl, Vysoké Mýto, Nové Hrady, Rychnov, Chroustovice, Zámorsk a Choceň), a i „vybídnutí jejich pánů zastupitelů u říšského sněmu E. Vocela, dr. Hauschilda a dr. Braunera“. Mnoho petic prozrazuje, že na jejich realizaci měla vliv petiční akce sousední oblasti, některé přímo převzaly doslova jejich text. Petice, pokud nebyly zaslány poštou nebo prostřednictvím poslanců, byly doručovány osobně říšskému sněmu pověřenými delegáty petentů. V souboru psaných petic se vyskytuje i jedna petice tištěná, vydaná tiskem K. Vetterla vedením Fr. Grolla v Praze.¹¹ Měla po jedné straně české znění, na druhé německé. Byla nadepsána jako „Petice k svrchovanému říšskému sněmu“. Po širokém úvodu, v němž se konkretizovaly požadavky domkářů, podruhů, řemeslníků, tovaryšů apod., se žádalo, aby „náš zvolený zástupce, František Slavihoudek, člen Slovanské lípy nám co na slovo vzatý muž a znatel poměr(!) a potřeb chudého stavu známý, jakožto vyslanec chudého stavu k zastoupení našich záležitostí v říšském sněmu na státní outraty jakož jiní vyslanci, uznán jsa, k našemu blahu působiti mohl“. Petice byla podepsána „výborem chudých v Klomíně“ (dnes Chlumín v okrese Mělník) 19. listopadu 1848 od starosty Johanna Kočovského a zastupitele J. Jirouska spolu s přípojenými 504 podpisy. K petici připojil Franz Slavihoudek promemoria, datované 21. prosince 1848 v Kroměříži, v němž provedl úpravu punktů z tištěné petice. Spis byl předán ministru vnitra Stadionovi, který jej postoupil prezidiu říšského sněmu (prezentováno 30. 12. 1848). Je to zajímavý pokus o politickou akci samostatně se organizující vesnické chudiny. V rámci obce se objevily analogické pokusy ustavit samostatné obecné orgány chudiny vedle selské samosprávy. V říšském sněmu byly petice přidělovány výboru pro obecní záležitosti, ale jejich účín v důsledku celkového politického vývoje na jaře 1849 byl minimální, resp. žádný. Vcelku je možno říci, že byly ukládány ad acta. Jejich význam především jako historického pramenu se však nejenom neztencil, nýbrž s uplatněním marxisticko-leninské metodologie v naší historiografii jen vzroste.

I když převážná většina petic obsahuje konkrétní údaje místopisné, přece jenom přesné zjištění všech míst, z nichž se petice hlásily, je dosti obtížné. Musel jsem vynaložit relativně neúměrně mnoho času, abych topografickou nomenklaturou identifikoval s dnešním stavem a v několika případech jsem musel zatím kapitulovat. Příčina tohoto stavu je především

⁹ Tamtéž, č. 64, fol. 247–248.

¹⁰ Tamtéž, č. 59, fol. 217–236.

¹¹ Tamtéž, č. 129/1–2, fol. 473–485.

v tom, že samotné znění názvů míst je uváděno v zkomolené podobě lidového úzu jak u jmen českých, tak německých, nepřesně a neúplně je připojována příslušnost ke statkům, panstvím a krajům. V těch případech, kde je uveden jen pouhý název místa a shodné jméno se vyskytuje častěji v retrospektivním názvosloví místopisném, je konkrétní lokalizace nemožná bez širší a doplňující heuristiky dalšího pramenného materiálu k revoluci 1848—1849. Připravená rekonstrukce však již nyní umožní zpracování širší studie, v níž bude zjištěn výskyt a četnost petic v jednotlivých regionech Čech, Moravy a Slezska. Zároveň bude možné, jak již přípravná práce potvrdila, porovnat tuto petiční aktivitu s petičním hnutím domkářů (vesnické chudiny) z první etapy revoluce, směřujícím k Národnímu výboru v Praze a zemskému sněmu v Brně. Zatím lze naznačit, že vyličení poměrů vesnické chudiny v peticích z dřívějšího období se shoduje s analogickými pasážemi petic k říšskému sněmu. Pokud jde o požadavky, zvláště pak vůči sedlákům v obcích, stávají se petice chudiny po 7. září 1848 radikálnějšími a útočnějšími, i když většinou formálně si podržují uctivě prosebný a ponížený tón. Ojedinelé výhrůžky, formulované podmíněně o možnosti, že „proletariát“ na vesnici se může stát nebezpečím pro veřejnou a soukromou bezpečnost a nepřátelský vztah mezi sedláky a domkáři, vyvolaný zpučností majetných na jedné straně a bídou a chudobou nemajetných na druhé straně, nemusí být vyřešen mírnou cestou,¹² se ozvaly ostatně již dříve.

První petice k říšskému sněmu byly napsány ovšem již v červenci 1848; jejich nárůst začal však až po 7. září 1848 (to byl nepochybně závažný mezník, přinášející zklamání právě venkovské chudině) a ještě na 40 jich bylo odevzdáno v lednu a únoru 1849 (poslední z nich byla prezentována 27. února 1849).

Základní otázkou pro vesnickou chudinu byl přiděl půdy. Dosud dostatečně nerozvinutý trh pracovních sil na venkově (nedostatek námezdní práce, jejíž výdělek by zaručoval zajištění alespoň základní existence rodin vesnické chudiny) si vynucoval nutnost drobného zemědělského hospodaření v podstatě samozásobitelského charakteru (zajištění mléka, masa, brambor a obilí na chléb pro nejnutnější výživu). Nutnost drobného půdního přidělu pro vesnickou chudinu se jevila v konkrétní historické situaci přímo jako životně a existenčně důležitá. Rozsah půdy, kterou drželi obecní nebo dominikální domkáři byl v tomto směru obecně nedostačující a konkrétní možnosti pachtování pozemků se pro chudinu zužovaly a prodražovaly v důsledku ostré konkurence ze strany sedláků, kteří pachtovali volnou půdu ke svým statkům již na základě kapitalistické kalkulace. Rozsah propachtovávané drobné půdy nebyl vcelku rozsáhlý. Hlavní položku v něm představovaly obecní pozemky. A právě na ně se upírala obecně pozornost a zájem chudiny. Šlo o to zákonnou a normativní cestou zamezit přístup k obecním pozemkům sedlákům, využívajícím své ekonomické převahy a společensko-politické (v podstatě neomezené) moci v obci k jejich výhodnému využívání a zneužívání. Obecní pozemky se měly stát půdním fondem, který by byl pronajímán dočasně nebo dlouho-

¹² Tamtéž, č. 28, fol. 103—105.

době za přijatelných podmínek vesnickým bezzemkům nebo dokonce jim v drobných přidělech prodán na snesitelné rozumné splátky např. na 20. let. Požadavek rozdělení obecních pozemků rovným dílem mezi vesnickou chudinu ať již formou stálého nájmu nebo převodem v její vlastnictví byl nejnaléhavějším obecním požadavkem vesnického proletariátu a poloproletariátu v revoluci 1848 v našich zemích. Vedle toho se ojediněle objevily i žádosti o pronájem zádušních a vrchnostenských pozemků, ne ovšem cestou licitace (která by umožnila jejich pronájem sedlákům), nýbrž formou regulovaného přidělování bezzemkům. Požadovalo se i parcelování vrchnostenských dvorů mezi domkáře s tím, že by jim přidělené parcely byly prodány za přiměřenou cenu na splátky. Nesmělo by se ovšem jít cestou držby, protože by se polí zmocnili sedláci, kteří usilují o pole „na spekulaci“, zatímco domkáři z nouze pro zajištění existence. Jedna petice i prohlašovala, že v Čechách panuje všeobecné přání ne odejmout jmění církvi, nýbrž požadavek propachtování všech církevních pozemků výlučně domkářům a podruhům za mírnou činži. Duchovní by pak měli dostávat slušnou peněžitou mzdu. Požadavek převedení obecních pozemků ve prospěch chudiny byl na mnohých místech spojován s žádostí o rovnoprávný podíl chudiny na obecním jmění vcelku (lesy, pastviny) a na rovnoprávné postavení chudiny v obecní správě a společenském životě. Byl to požadavek plně oprávněný, protože stávající situace chudiny ve vesnickém společenství byla inferiorní a mimořádně tíživá. Selské vedení obcí, které po faktické eliminaci vrchnostenské a státní správy z řízení obcí v revolučním pohybu roku 1848 se stalo nekontrolovatelným, posílilo libovolně již tak tvrdý režim vůči vesnické chudině v oblasti obecních platů, dávek, obecních „robot“ apod. Petice nepožadovaly zásadní odbourání všech povinností v obci, nýbrž jejich rovnoměrné a spravedlivé rozdělení mezi všechny vrstvy vesnice. Navíc upozorňovaly, že sedláci peníze odvedené chudinou neodevzdávají do obecní pokladny ve prospěch obce, nýbrž je prohýří při obecních zasedáních, jichž konají několik za rok. Plasticky líčily jejich obžerství (ožerou se hůře než zvíře“). Prostě „jsou pány v obci, domkáře mají za otroka“.¹³

Chudina zdůvodňovala své požadavky nejenom existenční nutností, nýbrž i politicky, zásadami vyplývajícími z nového konstitučního života. Zdůrazňovala, že nechce ve skutečnosti žádné výhody, nýbrž jenom rovnoprávnost a spravedlnost. Jako podpurný moment pro své prosby uváděly petice i ten fakt, že synové vesnické chudiny se nepoměrně více podílejí na doplňování vojska než synové sedláků. Patriarchálně zněl argument, že sedláci žení své děti malodomkářům bez polí, protože selské statky nepostačují k výživě všech dětí. Měla se tím manifestovat příbuzenská jednota vesnické pospolitosti, z níž by měla vyplývat i rovnoprávnost všech vrstev vesnice.

Specifickou složku vesnické chudiny tvořili námezdní řemeslní pracovníci (dělníci). Rozvíjející se strojová výroba tvrdě postihovala zvláště textilní domácky pracující řemeslníky, odsuzovala je k živoření a neza-

¹³ Tamtéž, č. 15, fol. 69–72.

¹⁴ Tamtéž, č. 5, fol. 21–34.

městnanosti. Proto nepřekvapují požadavky petic po odstranění textilních mašin a „peněžní demografie“ vůbec.¹⁴

V tomto stručném informativním článku jsem se snažil naznačit, jaký význam a charakter má zmíněný soubor petic, jehož plné využití pro prohloubení poznání závažné kapitoly našich dějin se uskuteční až v komplexním přístupu k řešené problematice.

PETITION DER DORFARMUT AN DEN REICHSTAG 1848—1849

Der Autor beschäftigt sich in seiner Studie mit dem Charakter und dem Inhalt der bisher nicht beachteten Sammlung von Petitionen des ländlichen Volkes an den Reichstag in Wien und in Kremsir aus der Zeit von Juli 1848 bis Februar 1849. Die Petitionen gingen aus der Mitte der Dorfarmut und Katenbewohner hervor und verlangten eine minimale Bodenzuteilung, die nötig war für die Sicherung des Existenzminimums unter den damaligen Bedingungen auf dem Arbeitskräftenmarkt auf dem Lande. Die Forderungen bezogen sich auf den Gemeindeboden und die Beschränkung des Zutritts der Bauern zu ihm und seine ausschließliche Erhaltung für die regelmäßige Verteilung unter der Dorfarmut und den Katenbewohnern. Es traten auch Forderungen nach der Parzellierung herrschaftlicher Höfe durch Verkauf und die Forderung nach Verpachtung kirchlichen Bodens auf. Die aufgefundenen Dokumente bezeugen die tiefen antagonistischen Widersprüche des durch die Klassenteilung gekennzeichneten Dorfes.

